

Löwenheim-Skolem tételek

Az alábbi tétel elhangzott az előadáson:

Felszálló Löwenheim-Skolem tétel: *Legyen $\mathfrak{A}$ végtelen struktúra, κ végtelen számosság, akkor van olyan U ultrafilter κ -n hogy az ${}^\kappa\mathfrak{A}/U$ ultrahatvány számossága legalább κ .*

Ugyanennek a tételnek még egy bizonyítását adjuk. A bizonyításhoz egy segédtétele van szükség, aminek ugyancsak két különböző bizonyítását adjuk meg.

Segédétel: *Minden végtelen struktúrának van valódi elemi bővítése.*

Bizonyítás Legyen $\mathfrak{A}$ egy struktúra és legyen $\mathfrak{B}$ az $\mathfrak{A}$ -nak egy ultrahatványa. A $\mathfrak{B}$ elemei közül nézzük azokat, amiknek létezik olyan vektor reprezentációja, amely vektorban minden koordináta ugyanaz. Definiáljuk az $f : A \rightarrow B$ beképezést úgy, hogy az $a \in A$ képe az az ekvivalencia osztály, ami a csupa a koordinátájú vektort tartalmazza. Állítás: ez egy elemi beágyazás.

Ehhez két dolgot kell bizonyítani: hogy f izomorfizmus $\mathfrak{A}$ és a képe között, másrészt hogy f képe elemi része $\mathfrak{B}$ -nek. f izomorfizmus a Loś lemma miatt, mert az egész indexhalmaz benne van U -ban. Másrészt a kép részstruktúra, hiszen a konstansjelek interpretáltjai benne vannak, és zárt a függvényjelek interpretáltjára is (definíció szerint). Ugyanakkor elemi rész, hiszen az elemi rész definíciója ismét csak a Loś lemma miatt teljesül.

A beágyazás adja ki a teljes ultraszorzatot, ha a) a ultrafilter egy ω feletti nem trivi ultrafilter és b) az $\mathfrak{A}$ struktúra végtelen. Valóban, ha $a_1, a_2, \dots$ csupa különböző elemei A -nak (A végtelen!) akkor ennek a vektornak az ekvivalencia osztálya tetszőleges csupa azonos elemből álló vektorral legfeljebb egy helyen egyezik meg, az egy elemű halmazok pedig nincsenek U -ban.

Bizonyítás (második) Jelöljük meg az $\mathfrak{A}$ struktúra minden elemét egy konstansjellel, vagyis minden $a \in A$ -ra vezessük be egy vadonat új c_a konstansjelet, ami nincs a t típusban. Adjuk ezeket a konstansjeleket t -hez és legyen $\Gamma \subset F(t')$ az a formulahalmaz, ami az összes $\mathfrak{A}$ -ban igaz (zárt) formulából áll. Ezt egyébként az $\mathfrak{A}$ struktúra *diagrammjának* nevezik. Most Γ konzisztens, hiszen a kibővített $\mathfrak{A}$ modellje. Legyen még c egy vadonatúj konstansjel, és nézzük a következő formulahalmazt:

$$\Delta = \Gamma \cup \{c \neq c_a : a \in A\}.$$

Ha most $\mathfrak{A}$ végtelen, akkor Δ bármely véges részének van modellje: c interpretáltjának olyan A -beli elemet választunk, amire nincs c_a a véges formulahalmazban. Az elsőrendű logika kompaktsági tétele miatt ekkor Δ -nak van egy $\mathfrak{B}$ modellje. Ebben a $\mathfrak{B}$ -ben nézzük a c_a konstansjelek interpretáltjait. Ezek persze egy $\mathfrak{A}$ -val izomorf struktúrát alkotnak (hiszen az, hogy mi igaz véges sok c_{a_i} -re benne van Γ -ban és ezért teljesül $\mathfrak{B}$ -ben is). Az pedig, hogy ez elemi része $\mathfrak{B}$ -nek közvetlenül ellenőrizhető az elemi rész definíciója alapján. Ha e olyan értékelés, ami minden változójelhez egy $\mathfrak{A}$ -beli elemhez tartozó c_a konstansjel interpretáltját rendeli, akkor a helyettesítési lemma miatt $\mathfrak{B} \models \varphi[e]$ pontosan akkor, amikor $\mathfrak{B} \models \varphi(x/c_{a_i})$. Ez utóbbi formula zárt, ezért vagy ő vagy a tagadása benne van Γ -ban, tehát ugyanúgy igaz $\mathfrak{A}$ -ban (és ekkor az izomorfizmus miatt $\mathfrak{A}$ képében is).

Viszont a $\mathfrak{B}$ struktúrában a c konstansjel interpretáltja nincs az $\mathfrak{A}$ képében, ezért $\mathfrak{B}$ valódi elemi bővítés. QED

Bizonyítás (második bizonyítás a felszálló L-S tételre) Legyen $\mathfrak{A}$ egy végtelen struktúra és legyen κ egy számosság. Definiáljuk az $\mathfrak{A}_\alpha$ elemi láncot a következőképpen. $\mathfrak{A}_{\alpha+1}$ legyen *valódi* elemi bővítése $\mathfrak{A}_\alpha$ -nak (az előbbi segédtétel alapján). Ha α limesz, akkor legyen $\mathfrak{A}_\alpha = \bigcup\{\mathfrak{A}_\beta : \beta < \alpha\}$. Mivel növe elemi lánc uniója elemi bővítés, azért a teljes $\mathfrak{A}_\alpha : \alpha < \kappa$ sorozat is egy növe elemi lánc lesz. Legyen $\mathfrak{B}$ ennek uniója. Ekkor $\mathfrak{B}$ elemi bővítése $\mathfrak{A} = \mathfrak{A}_0$ -nak, és így elemien ekvivalens is vele. Ugyanakkor $\mathfrak{B}$ számosságára

$$B = \bigcup\{A_\alpha\} = A_0 \cup \bigcup\{A_{\alpha+1} - A_\alpha : \alpha < \kappa\}$$

és az utóbbi nagy unió κ darab nem üres halmaz uniója, tehát az egész halmaz számossága is legalább κ . QED

Leszálló Löwenheim-Skolem tétel: *Legyen $\mathfrak{A}$ egy struktúra, $X \subseteq A$. Ekkor van olyan $\mathfrak{B}$ elemi része $\mathfrak{A}$ -nak, hogy $X \subseteq B$ és $|B| = |X| \cdot |t| \cdot \omega$.*

Bizonyítás Használjuk a Tarski-Vaught kritériumot arra, hogy mikor lesz egy részstruktúra elemi rész is: nevezetesen ha egy $\exists x \varphi$ formula valamilyen kisebb struktúra feletti értékelésnél igaz $\mathfrak{A}$ -ban, akkor van megfelelő x a kisebb struktúrában is.

Legyen ennek megfelelően $\varphi(x, y_1, \dots, y_n)$ egy formula, ahol az egyik változójelet kitüntettünk (ez az x), és a formula összes szabad változója szerepel. Definiáljuk az $f_\varphi(a_1, \dots, a_n)$ n -változós függvényt a következőképpen. Minden $a_1, \dots, a_n \in A$ -ra nézzük meg, hogy a $\mathfrak{A}$ -ban igaz-e a $\exists x \varphi(x, a_1, \dots, a_n)$ formula. (Ez utóbbi teljesen hibás jelölés azt akarja jelenteni, hogy olyan értékelést nézünk, aminél y_1 értéke a_1 , stb, y_n értéke a_n .) Ha igaz, vagyis van olyan eleme A -nak amivel $\mathfrak{A} \models \varphi(a, a_1, \dots, a_n)$ akkor legyen az $f_\varphi(a_1, \dots, a_n)$ értéke az egyik ilyen a . Ha nincs, akkor pedig legyen a függvény értéke akármilyen.

Az f_φ függvényeket természetesen nem feltétlenül vannak egyértelműen meghatározva, de a lehetséges függvények közül rögzítünk egyet. Ezeket a függvényeket *Skolem-függvényeknek* szokás nevezni.

Legyen most $X_0 = X$, és ha X_i már megvan $i \in \omega$ -ra, akkor legyen $X_{i+1} = X_i \cup \{ \text{az } X_i \text{ lezártja az összes Skolem-függvényre} \}$. Skolem függvényből annyi van, ahány formulánk van, ezek száma viszont éppen $|t| \cdot \omega$. Ezért X_i lezártja a Skolem függvényekre pontosan $|X_i| \cdot |t| \cdot \omega$ lesz. Legyen $B = \bigcup\{X_i : i \in \omega\}$, akkor B számossága valóban $|X| \cdot |t| \cdot \omega$, ahogyan kívántuk.

Már csak azt kell látnunk, hogy $\mathfrak{B}$ elemi része $\mathfrak{A}$ -nak. Ehhez először az kell hogy B egy részstruktúra alaphalmaza. Először is a konstansjelek interpretáltjai B -ben (egészen pontosan X_1 -ben) vannak, hiszen a $\exists x (x = c)$ formulához tartozó Skolem függvény értéke pontosan a c konstansjel interpretáltja. Hasonlóan B zárt a függvényjelek interpretáltjaira, hiszen zárt a $\exists x (x = f(y_1, \dots, y_n))$ formulához tartozó Skolem-függvényre.

Az elemi résziség pedig következik abból, hogy B -re a Tarski-Vaught kritérium teljesül – ezt éppen az biztosítja, hogy B zárt az összes Skolem függvényre. QED

Kövekezmény: Legyen Γ egy t típusú formulahalmaz. Ha Γ -nak van végtelen modellje, akkor minden $\kappa \geq |t| \cdot \omega$ -ra van κ számosságú modellje is.

Következmény: (Skolem paradoxon) Ha egy legfeljebb megszámlálható nyelven felírt halmaznak van végtelen modellje, akkor van megszámlálható modellje is.

Például ha a halmazelmélet axiómarendszerének van modellje, akkor az persze végtelen kell legyen, és ekkor van megszámlálható modellje is. Viszont a halmazelméletben bizonyítottuk, hogy vannak nem megszámlálható halmazok is. Hogyan férnek el ezek a halmazok egy megszámlálható struktúrában?

Axiomatizálható struktúraosztályok

Ebben a részben bizonyítjuk egy nagyon jól használható jellemzését az axiomatizálható struktúraosztályoknak. Ennek segítségével könnyedén tudjuk megmutatni egy sor osztályról hogy nem axiomatizálható.

Tétel: (Kiesler tétele) A $\mathcal{K}$ struktúraosztály akkor és csak akkor axiomatizálható, ha

- zárt az elemi ekvivalenciára (azaz ha $\mathfrak{A} \in \mathcal{K}$ és $\mathfrak{A}$ és $\mathfrak{B}$ elemien ekvivalensek, akkor $\mathfrak{B} \in \mathcal{K}$),
- zárt az ultraszorzatra.

Bizonyítás Világos, hogy az axiomatizálható struktúraosztályok rendelkeznek ezekkel a tulajdonságokkal. A b) például azonnal következik a Loś lemmából. Úgy hogy csak az állítás nehezebbik részével foglalkozunk.

Legyen tehát $\mathcal{K}$ olyan (azonos t típusú struktúrákból álló) struktúraosztály, amire a) és b) fennáll, álljon továbbá Γ az össze olyan t típusú formulából, amely az összes $\mathcal{K}$ -beli struktúrán igaz. Állítjuk, hogy Γ axiomatizálja $\mathcal{K}$ -t. Először is, $\mathcal{K}$ minden elemén Γ igaz. Legyen most $\mathfrak{A}$ olyan struktúra, ahol Γ minden eleme igaz, meg kell mutatnunk, hogy $\mathfrak{A}$ eleme $\mathcal{K}$ -nak. Legyen Δ az összes $\mathfrak{A}$ -ban igaz t típusú formula és legyen i egy véges része Δ -nak. Állítjuk, hogy van olyan $A_i \in \mathcal{K}$ amire $\mathfrak{A}_i \models i$. Valóban, ha ez nem így volna, akkor tekintve az i -beli formulák lezártjainak a konjunkcióját (és-sel kötjük össze őket), az így kapott i' formula $\mathcal{K}$ minden elemében hamis, tehát $\neg i'$ mindenütt igaz, ezért benne van Γ -ban és ezért igaz $\mathfrak{A}$ -ban is: $\mathfrak{A} \models \neg i'$ ellentétben azzal, hogy $\mathfrak{A} \models i$.

A b) feltétel szerint az A_i struktúrák $\prod \mathfrak{A}_i / U$ ultraszorzata is $\mathcal{K}$ -beli; megmutatjuk hogy U -t ügyesen választva $\mathfrak{A}$ és az ultraszorzat elemien ekvivalens. Ekkor a) szerint $\mathfrak{A}$ is $\mathcal{K}$ -ban van, ahogyan kívántuk. Ahhoz, hogy az ultraszorzat $\mathfrak{A}$ -val elemien ekvivalens legyen csak az kell, hogy az ultraszorzatban Δ minden eleme igaz legyen, hiszen minden zárt formulára vagy ő vagy a tagadása Δ -beli. Legyen ezek után $\varphi \in \Delta$ -ra szokás szerint

$$I_\varphi = \{i \in I : \varphi \in i\}.$$

Ezek az I indexhalmazban egy centrált rendszert alkotnak, tehát kiterjeszthető egy U ultrafilterré. Mivel $\varphi \in i$ esetén $\mathfrak{A}_i \models \varphi$, azért minden $\varphi \in \Delta$ -ra azok az i indexek,

ahol $\mathfrak{A}_i$ -ben igaz φ benne vannak az ultrafilterben, és így a szorzatban φ is igaz, ahogyan kívántuk. QED

Tétel: *A $\mathcal{K}$ struktúraosztály akkor és csak akkor axiomatizálható végesen ha*

- a) *zárt az elemi ekvivalenciára,*
- b) *zárt az ultraszorzatra,*
- c) *a komplementere is zárt az ultraszorzatra.*

Bizonyítás Világos, hogy ha $\mathcal{K}$ végesen axiomatizálható, akkor ő is és a komplementere is axiomatizálható (hiszen ekkor *egyetlen zárt formula* is axiomatizálja). Ezért az előző tétel alapján ilyenkor az a)–c) feltételek mindegyike teljesül.

Fordítva, tegyük fel hogy $\mathcal{K}$ -ra a)–c) igaz. Ekkor Kiesler tétele szerint axiomatizálható, mondjuk a Γ formulahalmaz axiomatizálja. Ha most Γ egyetlen véges része sem volna megfelelő, akkor minden ilyen i véges részre van ellenpélda, vagyis $\mathfrak{A}_i \notin \mathcal{K}$ amire $\mathfrak{A}_i \models i$. (Ugyanis fordítva nem lehet: Γ minden eleme igaz $\mathcal{K}$ minden elemében.) Ekkor viszont ugyanazt a trükköt használva mint előbb, van olyan $\prod \mathfrak{A}_i/U$ ultraszorzat, amiben Γ minden eleme igaz. Az ultraszorzat c) miatt nincs $\mathcal{K}$ -ban, ami ellentmondás. QED

Példák

Csak néhány példa, a többi a feladatok között található.

Példa: *Jólrendezett halmazok osztálya nem axiomatizálható.*

Bizonyítás Ez az osztály még csak nem is zárt az elemi ekvivalenciára. ω a szokásos rendezéssel jólrendezett, legyen ez $\mathfrak{A}$. Nézzük az ${}^\omega\mathfrak{A}/U$ ultrahatványt, ahol U nem trivi ultrafilter ω -n. Az ultrahatvány persze diszkrét rendezés (Loś lemma), benne az azonosan nulla vektor ekvivalenciosztálya a legkisebb. Az ettől nagyobb elemek között az azonosan 1 ekvivalencia osztálya a legkisebb, stb. Az ultrahatványban van olyan elem, amely ezek mindegyikétől nagyobb: annak ekvivalencia osztálya, melyben az i -edik elem éppen i . Most nézzük azt az első ω elem komplementerét: ezek között nincs legkisebb (és így a rendezés sem lehet jólrendezés). Valóban, ha $a = \langle a_1, a_2, \dots \rangle$ ekvivalencia osztálya nagyobb $\langle i, i, \dots \rangle$ ekvivalencia osztályánál minden i -re az azt jelenti, hogy

$$\{j \in \omega : a_j > i\} \in U.$$

De ekkor $a' = \langle a_1 \div 1, a_2 \div 1, \dots \rangle$ U -beli sok helyen kisebb a megfelelő indexű eleménél, tehát a' kisebb a -nál, ugyanakkor a' is nagyobb az $\langle i, i, \dots \rangle$ ekvivalencia osztályánál minden i -re.

Példa: *Összefüggő gráfok osztálya nem axiomatizálható.*

Bizonyítás Mint az előbb, ez az osztály sem zárt az elemi ekvivalenciára. Vegyük a mindkét irányban végtelen utat. Ennek egy nem-trivi ω -dik ultrahatványa kontinuum számosságú, másrészt a Loś lemma miatt minden pont foka pontosan kettő, tehát (mindkét irányban végtelen) utak diszjunkt uniója. Ezért nem lehet összefüggő. QED

Példa: *Torziómentes Abel csoportok halmaza nem axiomatizálható végesen*

Bizonyítás Az osztály axiomatizálható, hiszen csak azt kell felírni, hogy ha egy elem n -szerese nulla, akkor az elem nulla minden $n > 0$ -ra. Végesen nem axiomatizálható mivel a komplementer nem zárt az ultraszorzatra. Nézzük a prímrendű ciklikus csoportokat, és ezek egy nem trivi ultraszorzatát. Ekkor ha a szorzatban egy elem n -szerese nulla, akkor véges sok koordináta kivételével minden koordinátában nullának kell állnia (a kivételek az n osztói). Ezért a szorzat torziómentes. QED

Példa: *Torziócsoportok osztálya nem axiomatizálható.*

Bizonyítás Az előbbi konstrukcióban C_p ultraszorzata torziómentes, míg C_p torziócsoport. Lehet adni olyan torziócsoportot is, aminek egy ultrahatványa tartalmaz végtelen rendű elemet, ezért a torziócsoportok osztálya nem zárt az elemi ekvivalenciára sem. QED

Példa: *Nulladrendű testek osztálya nem végesen axiomatizálható*

Bizonyítás Az osztály axiomatizálható mivel csak azt kell felírni, hogy az 1-et p -szer összeadva sohasem kapunk nullát. Viszont végesen nem axiomatizálható, mivel az F_p testeket különböző p -kre ultraszorozva nulladrendű testet kapunk. QED

Rekurzív függvények

Láttuk, hogy az alábbi függvények rekurzívak: $1 \dot{-} x$, $x \dot{-} y$, valamint hogy az alábbi relációk mind rekurzívak: $x = y$, $x < y$, $x \leq y$, $x \neq y$, stb. Továbbá a következő metatételt is igazoltuk.

Tétel: *Tegyük fel, hogy $R(x, y_1, \dots, y, n)$ rekurzív reláció, továbbá minden $y_1, \dots, y_n$ -re létezik x , amivel $R(x, y_1, \dots, y, n)$ igaz. Ekkor a*

$$\mu\{x : R(x, y_1, \dots, y, n)\} = \min\{x \in \omega : R(x, y_1, \dots, y, n) \text{ igaz}\}$$

ugyancsak rekurzív függvény.

Tétel: *Tegyük fel, hogy $R_1(\vec{x}), \dots, R_k(\vec{x})$ rekurzív relációk, $f_1(\vec{x}), \dots, f_k(\vec{x}), f_{k+1}(\vec{x})$ rekurzív függvények. Ekkor az esetszétválasztással definiált*

$$f(\vec{x}) = \begin{cases} f_1(\vec{x}) & \text{if } R_1(\vec{x}) \\ f_2(\vec{x}) & \text{if not } R_1(\vec{x}) \text{ but } R_2(\vec{x}) \\ \dots & \\ f_k(\vec{x}) & \text{if none of } R_1(\vec{x}), \dots, R_{k-1}(\vec{x}) \text{ but } R_k(\vec{x}) \\ f_{k+1}(\vec{x}) & \text{otherwise} \end{cases}$$

szintén rekurzív.

Bizonyítás Tudjuk hogy az rekurzív relációk tagadása, metszete, uniója is rekurzív, továbbá $f(\vec{x})$ így is felírható:

$$f_1(\vec{x}) \cdot \chi_{R_1}(\vec{x}) + f_2(\vec{x}) \cdot \chi_{\neg R_1 \wedge R_2}(\vec{x}) + \dots + f_{k+1}(\vec{x}) \cdot \chi_{\neg R_1 \wedge \dots \wedge \neg R_k}(\vec{x}).$$

Innen az állítás már következik. QED

Tétel: Az alábbi függvények rekurzívok: $[\sqrt{x}]$, $\text{rem}(x, y)$, $\pi(x, y) = (x + y + 1)^2 + x$.

Szokás szerint $\text{rem}(x, y) = x \dot{-} y \cdot [x/y]$, és $\text{rem}(x, 0) = x$. A π függvényt *párzó függvénynek* fogjuk hívni. Erre ha $\pi(x, y) = \pi(x', y')$ akkor $x = x'$ és $y = y'$, azaz rekurzív módon beképezi $\omega \times \omega$ -t ω -ba.

Bizonyítás Például $[x/y] = \min\{z \in \omega : y = 0 \text{ or } y(x + 1) > x\}$. Mivel a zárójelben rekurzív reláció áll, ez rekurzív függvény.

Tétel: Van olyan rekurzív $K(u)$ és $L(u)$ függvény, amire $u = \pi(K(u), L(u))$.

Bizonyítás Ezek megfelelőek, és rekurzívok: $K(u) = u \dot{-} [\sqrt{u}]$, $L(u) = [\sqrt{u}] \dot{-} K(u) \dot{-} 1$. QED

Tétel: $f(x, y)$ akkor és csak akkor rekurzív, ha $g(u) = f(K(u), L(u))$ rekurzív.

Bizonyítás Egyszerű következménye az eddigi definícióknak. QED

Az alábbi függvény a híres Gödel-féle beta függvény:

$$\beta(m, b, i) = \text{rem}(m, (i + 1)b + 1).$$

Tétel: Minden $a_0, a_1, \dots, a_{n-1}$ természetes számokból álló sorozathoz léteznek olyan m és b számok, hogy $\beta(m, b, i) = a_i$ minden $0 \leq i < n$ -re.

Bizonyítás Válasszuk meg a b -t úgy, hogy $b+1, 2b+1, \dots, nb+1$ legyenek páronként relatív prímek, továbbá mindegyik legyen nagyobb az összes a_i -nél. Ez persze megy, például ha b osztható $n!$ -sal, akkor ezek páronként relatív prímek. Ezért a kínai maradék tétel miatt az

$$m \equiv a_i \pmod{(i + 1)b + 1}$$

kongruenciarendszer megoldható m -re. Mivel a modulus nagyobb a_i -nél, azért a maradék éppen a_i lesz. QED

Rekurzív relációkra *korlátos kvantort* alkalmazva továbbra is rekurzív relációt kapunk. Legyen $R(u, \vec{x})$ egy rekurzív reláció, $f(\vec{x})$ meg egy rekurzív függvény. Ekkor

$$\exists u < f(\vec{x}) R(u, \vec{x})$$

illetve

$$\forall u < f(\vec{x}) R(u, \vec{x})$$

ugyancsak rekurzív relációk. Például az első pontosan akkor igaz, ha a rekurzív

$$\mu_u\{u \geq f(\vec{x}) \vee R(u, \vec{x})\}$$

függvény értéke *kisebb* $f(\vec{x})$ -nél.

Definiáljuk a $\text{Len}(u)$ egyváltozós valamint $(u)_i$ kétváltozós függvényeket a következőképpen:

$$\begin{aligned}\text{Len}(u) &= \beta(K(u), L(u), 0) \\ (u)_i &= \beta(K(u), L(u), i + 1).\end{aligned}$$

Ekkor minden $a_0, a_1, \dots, a_{n-1}$ sorozathoz található olyan $u \in \omega$, hogy $\text{Len}(u) = n$ és $(u)_i = a_i$ valahányszor $i < \text{Len}(u)$. Erről az u -ról azt mondjuk, hogy az $a_0, a_1, \dots, a_{n-1}$ sorozatot *kódolja*. Természetesen mindkét függvény rekurzív. E függvények definíciójuk alapján a következő fontos tulajdonsággal rendelkeznek (tessék ellenőrizni!):

Tétel: *Ha $i < \text{Len}(u)$, akkor $(u)_i < u$.*

Az u természetes számról azt mondjuk, hogy *sorozatszám*, ha az általa kódolt sorozatot egyetlen nála kisebb szám sem kódolja, vagyis ha rá az alábbi rekurzív feltétel teljesül:

$$\forall v < u \left(\text{Len}(v) \neq \text{Len}(u) \vee \exists i < \text{Len}(u) \left((u)_i \neq (v)_i \right) \right).$$

Tétel: *$f(n) = 2^n$ rekurzív függvény.*

Bizonyítás A bizonyítás módszere, amit számtalanszor fogunk alkalmazni, a következő. Vagyuk azt a függvényt, ami az n -hez az $\langle f(0), f(1), \dots, f(n) \rangle$ sorozat kódját rendeli hozzá, és mutasuk meg, hogy ez a függvény rekurzív. Ha ez megvan, akkor a fenti $(u)_i$ kétváltozós rekurzív függvénnyel már magát az f -et is elő tudjuk állítani.

Szóval hogyan állítsuk elő ennek a sorozatnak a kódját. Ez az u a *legkisebb* olyan sorozatszám, melynek elemei teljesítik a kettőhatványok rekurzív összefüggését, vagyis amire

$$\text{Len}(u) > n \wedge (u)_0 = 1 \wedge (\forall i < \text{Len}(u) \div 1) \left((u)_{i+1} = 2 \cdot (u)_i \right).$$

Mivel minden n -re ilyen u létezik, az az F függvény, ami n -hez a legkisebb ilyen u -t rendeli a μ operáció egy alkalmazása, tehát rekurzív függvény. Végül $F(n)$ utolsó elemének értéke éppen 2^n , vagyis az $(F(n))_n = 2^n$ összetett függvény is rekurzív. QED

Tétel: *Legyenek $G(x, \vec{y})$ valamint $F(\vec{y})$ rekurzív függvények. Az F -ből és G -ből primitív rekurzióval kapható f függvény a következő:*

$$\begin{aligned}f(0, \vec{y}) &= F(\vec{y}) \\ f(n + 1, \vec{y}) &= G(f(n, \vec{y}), \vec{y}).\end{aligned}$$

Természetesen f egyértelműen meg van határozva; ez az f rekurzív.

Bizonyítás A bizonyítás az előbbinek mása. Tekintsük azt a függvényt, ami n -hez hozzárendeli az $f(0), \dots, f(n)$ ($n + 1$ hosszú) sorozat kódját. Ez az u kód a minimális olyan természetes szám, ami teljesíti az alábbi rekurzív definíciót:

$$\text{Len}(u) > n \wedge (u)_0 = F(\vec{y}) \wedge (\forall i < \text{Len}(u) \div 1) \left((u)_{i+1} = G((u)_i, \vec{y}), \vec{y} \right)$$

tehát az a H függvény, ami az $(n, \vec{y})$ -hoz hozzárendeli a minimális ilyen u -t, rekurzív. Ekkor viszont $f(n, \vec{y}) = (H(n, \vec{y}))_n$ szintén rekurzív. QED